

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 62

Invandrarutredningen och 1970-talets språkideologiska omvälvningar

Till frågan om modersmålsundervisningens kunskapssociologi

Linus Salö

SEC, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>

Maj 2020

UPPSALA
UNIVERSITET

SEC Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet
(Sociology of Education and Culture)

URL www.skeptron.uu.se/broady/sec/

Tel. vx +46 (0)18 4710000

Postadr. Donald Broady, SEC, Sociologiska institutionen,
Uppsala universitet, Box 624, 75126 Uppsala

Redaktörer för serien Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi /SEC Research Reports:
Mikael Börjesson & Donald Broady

Författaren tillhör forskningsgruppen SEC och är verksam vid Centrum för tvåspråkighetsforskning,
Stockholms universitet samt Avdelningen för historiska studier av vetenskap, teknik och miljö, KTH.

Linus Salö
Invandrarutredningen och 1970-talets språkideologiska omvälvningar
Till frågan om modersmålsundervisningens kunskapssociologi
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports, 62
Maj 2020
ISSN 1103-1115

© Författaren och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), 2020

Innehåll

Inledning: Beslutsfattare som lyssnar på forskare?	5
<i>Syfte, material och tillvägagångssätt.....</i>	<i>6</i>
Språkideologi i Sverige – en koncis exposé	8
Kunskapens betingelser, möjligheter och gränser	9
<i>Bourdieu: kunskap inom och mellan fält</i>	<i>9</i>
<i>Delfält, social gruppering och fält i vardande.....</i>	<i>11</i>
Mot en uttalad invandringpolitik	12
<i>Från enhetslösningar till nya kunskapsbehov.....</i>	<i>13</i>
<i>Fickor av ointresse och imerologins formering.....</i>	<i>14</i>
Invandrarutredningen befolkas och sjösätts	15
<i>Direktiven: svenska för anpassning och oberoende.....</i>	<i>16</i>
<i>Den språkliga särarten: bevara men också bejaka?.....</i>	<i>17</i>
<i>Aktiv tvåspråkighet som botemedel – Jonas Widgren gör entré.....</i>	<i>18</i>
<i>IU:s akademisering: från anpassningsproblem till identiteternas värnande.....</i>	<i>19</i>
<i>Kunskap utifrån: Studieresor, symposier och besök.....</i>	<i>21</i>
<i>Talrika forskningsresultat och särskilt inbjudna deltagare.....</i>	<i>23</i>
Analytisk diskussion: kunskapens gränser	24
<i>Hur modersmålsundervisningen förlånade sitt vetenskapliga stöd</i>	<i>25</i>
<i>Kunskapens sammansatta rörelseriktningar.....</i>	<i>27</i>
<i>De bäst positionerade akademikerna.....</i>	<i>28</i>
<i>Kunskapens aktiva användare – och samproducenter.....</i>	<i>29</i>
<i>Kunskapsutbyten i maktens fält: mot en relationell förståelse</i>	<i>30</i>
Slutord: IU och 1970-talets språkideologiska omvälvningar	32
<i>Kunskapens drivfjäder, snirkliga vägar och verkningar.....</i>	<i>32</i>
Referenser	35

Inledning: Beslutsfattare som lyssnar på forskare?

När svenska två- och flerspråkighetsforskare diskuterar språk och utbildning med kolleger i andra länder uppenbaras inte sällan ett slags kollegial avundsamhet inför svenska förhållanden. Sett i ett internationellt perspektiv har nämligen Sverige anammat generösa tillika akademiskt informerade policyer för språkliga minoriteters utbildning. Mest iögonfallande är förekomsten av *modersmålsundervisning*, förr benämnt »hemspråksundervisning»¹, som ett eget skolämne. På grundval av en akademisk förståelse av modersmålets vikt ålägger aktuella bestämmelser svenska kommuner att erbjuda modersmålsundervisning till talare av alla minoritetsspråk, givet att vissa villkor uppfylls. I dagsläget bedrivs följaktligen undervisning i och om ett 160-tal språk inom ramen för det svenska skolsystemet. Det är med sådana förhållanden i åtanke som kollegerna kan säga: »Det måste vara underbart att jobba i en kontext där beslutsfattare faktiskt lyssnar på vad forskare säger!»

Ett sådant uttalande har många klangbottnar. Överordnat handlar det om vilket *språkideologiskt synsätt* som fått fäste och sedermera blivit styrande för de språkliga minoriteternas utbildning. Här sticker Sveriges policylinje ut internationellt, som både språkpolitiskt progressiv och forskningsanknuten ur de flesta flerspråkighetsforskares synvinkel. Relaterat till det handlar det om i vilken utsträckning forskningens kunskap vinner gehör, plockas upp och kommer till användning i de sammanhang där statens policyer får form och innehåll. På denna punkt sätter påståendet också fingret på att ett sådant slags samhällsligt genomslag inte är lika plausibelt i alla länder eller i relation till alla frågor. De institutionella villkorens gynnsamhet varierar.

Den poäng jag vill göra här är på motsvarande sätt mångbottnad. För det första söker jag visa att frågan om vilket språkideologiskt synsätt som ska vara styrande är föremål för historisk kamp *inom och mellan fält* i den franske sociologen Pierre Bourdieus mening. Modersmålsundervisning, inklusive det synsätt som berättigade den, kunde genomdrivas »först efter strider mot konkurrerande synsätt» (Bourdieu 1995, 109). Utfallet av dessa stridigheter – en minoritetsspråkspolicy – speglar således de mest framgångsrika fältens visioner och intressen. Modersmålsundervisningens tillblivelse i Sverige är i detta ljus en effekt av fältöverskridande kunskap inom vad Bourdieu kallar »maktens fält», och utgör en framgångshistoria för den akademiska

¹ Båda benämningarna förekommer här, och ska förstås som synonymer.

kunskapens genomslag i denna bemärkelse. Mer nogräknat har modersmålsundervisning sin plats i svensk skola på grund av historiskt betydelsefulla insatser inom humanvetenskapliga forskningsområden, som dock varken verkade på egen hand eller i egenskap av mogna, disciplinära kunskapsprojekt.

För det andra försöker jag framhålla att villkoren för att kunna påverka utfallet av en sådan policykamp är avhängigt det förfarande för kunskapsdrivet beslutsfattande som kommit att praktiseras nationellt. I synnerhet illustrerar modersmålsundervisningens tillblivelse hur det svenska utredningsväsendet utgjort en arena där en tämligen disparat gruppering agenter – humanvetare tillsammans med politiker, byråkrater, skolföreträdare och andra – kunnat förvärva legitimitet för sin intressedrivna kunskap och sina visioner. Fallet utgör därmed ett empiriskt belägg för att det svenska samhället, eller maktens fält i Sverige, är institutionellt ordnat på ett sätt som varit historiskt gynnsamt för den humanvetenskapens samverkansformer med politiken.

Därmed, och för det tredje, är modersmålsundervisningens tillkomsthistoria sammanflätad både med politisk historia och humanvetenskapshistoria, och ger just därför fördjupade insikter om »kunskapens betingelser, möjligheter och gränser» (Broady 1991, 571). En sådan kunskaps sociologisk förståelse, menar jag, är av värde för förståelsen av humanvetenskapernas inbäddning i och verkningar på samhället mer allmänt.

Syfte, material och tillvägagångssätt

Detta bidrag tar läsaren till 1960- och -70-talets Sverige, med målet att skapa förståelse för de sociala och historiska villkoren som möjliggjorde modersmålsundervisningens tillblivelse. Ett sådant företag förutsätter en förståelse också för den nya nationella invandringspolitik som formerades i detta tidsskede, vars omvälvningar beredde väg för modersmålsundervisningen som utbildningspolitisk åtgärd. Eftersom skedet löper samman med det epokgörande året 1968 är det förledande att förstå både invandringspolitikens och modersmålsundervisningens uppkomst som ett uttryck för *zeitgeist* – hur tidens anda, puls och strömningar driver utformningen av statens policyer i givna riktningar. Den förklaringsgrunden ges emellertid inte företräde här, eftersom aktörlösa antaganden sällan fångar de slitningar som obetingat finns mellan olika synsätt och deras förkämpar (Bourdieu 2000, 293). Istället fokuserar jag mer handfast på de specifika kunskapspraktiker varigenom givna grupperingar strävanden kunde »ympas in» i statens politik, i så måtto att något nytt och människoframkallat tillfördes. Detta skedde, framhåller jag, under arbetet med den statliga kommittén Invandrarutredningen (IU), som pågick i Sverige 1968–1974 och som under denna

period utkom med två delbetänkanden och ett huvudbetänkande: IU 1, 2 och 3. Särskilt under denna tid var svenskt utredningsväsende betydelsefullt i egenskap av ett slags institutionaliserad inrättning vari befintlig kunskap sammanställdes och ny producerades; på så sätt kunde forskningsstöd tillförsäkras och politisk konsensus möjliggöras innan underlaget hamnade på den reformbenägna statens bord (Johansson 1992).

Många har framhållit den avgörande betydelse som huvudbetänkandet IU 3 (SOU 1974:69) hade för införandet av modersmålsundervisningen i Sverige: de försöksverksamheter som dithills hade inletts gavs med IU 3 en politiskt och vetenskapligt sanktionerad plattform, vilket innebar att den efterföljande s.k. hemspråksreformen (Prop. 1975/67:118) kort därpå kunde implementeras nationellt (Hyltenstam & Toumela 1996, 29–30; Jacobsson 1984). En nyorientering för Sveriges språkpolitik går således att spåra till IU:s arbetsgång, och den kunskap som med tiden vann erkännande där.

IU tillkom under en period av svensk statlig utredningshistoria då de parlamentariskt sammansatta långkörarutredningarna hörde till vanligheterna. Som seden bjöd sammanförde IU förutom tjänstemän också politiker och vetenskapliga experter. Inspirerad av Wisselgren (2008) betraktar jag IU som en kattlucka primärt placerad i gränstrakterna mellan vetenskap och politik, men som därtill, efter Trägårdh (2007), erbjuder passager också till civilsamhället. Formellt var IU, likt andra statliga utredningar, en liten och temporär myndighet. Tack vare därmed ålagda rutiner för diarieföring finns viktig arbetsdokumentation från IU bevarad på Riksarkivet i Stockholm. Sammanlagt finns 84 arkivkartonger som innehåller brevkorrespondens, promemorior, skrivelser, utkast till delar av utredningens betänkanden och protokoll från sammanträden – ofta månatliga, men ofta också hållna med tätare intervall. Denna textmassa utgör sammantaget rapportens material: ett slags historiskt dokument som erbjuder inblickar i betänkandenas tillkomstshistoria, där det framgår hur och när nya idéer, däribland språkideologiska synsätt, kom in i spel. Här analyserar jag dessa förhållanden genom optiken av Bourdieus kunskaps sociologi, närmare beskriven nedan. I enlighet med denna blev IU en mötesplats inte primärt för en grupp individer i interaktion, utan för ett urval agenter och de *fält* som de förkroppsligade – det politiska, det byråkratiska, det vetenskapliga – vilket gjorde utredningen till en arena för olika agendor, intressen, kunskaper, prioriteringar o.s.v. Därmed kan IU betraktas som ett maktens fält i miniatyr – ett *mikrokosmos*, för att nyttja ett av Bourdieus tankeredskap.

Rapportens disposition är att jag företar en tämligen empirisk genomgång av händelseförloppet, så som det framträder i materialet om IU:s arbete, vilket följs av en

mer djuplodande analytisk diskussion där Bourdieus redskap, och den kunskapssociologiska logik de frambringar, tas i bruk. Först följer en koncis exposé om språkideologi i Sverige under perioden före IU:s tillkomst, samt en redogörelse för Bourdieus kunskapssociologiska redskap och perspektiv.

Språkideologi i Sverige – en koncis exposé

Språkideologier är sätt att se på och tänka om språk. De kan förstås som historiskt sammanhängande idéer om språkliga förhållanden, som är sammanflätade med politiska intressen. De har ofta normativa förtecken, och kan spänna från människors triviala föreställningar om lämpligt språk till liknande tankegoods uppbyggt genom statens policyer. Ett påstående av typen »i Sverige talar vi svenska» är alltså på samma gång en enkel (om än oriktig) observation och ett styrande ställningstagande om hur sakernas tillstånd borde vara. Det är språkideologiskt såtillvida att det upprättar ett naturligt förhållande mellan ett visst sätt att tala och en viss plats, en idé som vann politiskt erkännande i samband med etableringen av de moderna nationalstaterna som en sammanhållande ram för ett enande nationalspråk jämte en specifik uppsättning nationellt kodade värden och praktiker. I enlighet med denna idé sattes strävan om enhetlighet länge i första rummet, med målet att inskräpa *ett* språk och *en* legitim nationell kultur för alla. Jämte målet om språkligt enhetliggörande är flerspråkighet ett aber som behöver tyglas genom att människor assimileras – görs lika – vilket ofta inbegriper att överge primordialspråk av språkligt, kulturellt, religiöst eller socialt slag. Historiskt har denna hållning dominerat i nationaliseringsprojekt världen över, så också i Sverige exempelvis gentemot (vissa) samer och finsktalande minoriteter i Norrbotten (t.ex. Elenius 2001).

Men i jämlikhetens namn står också andra språkideologiska projekt till buds. Här kan också framföras ett konkurrerande synsätt med motsatta implikationer, nämligen att alla har lika stor rätt till sitt modersmål, oavsett om detta är det statsbärande språket eller något annat språk. Mellan dessa två positioner finns ett språkideologiskt kontinuum, där frågan om vilket synsätt som ska äga giltighet i sig är föremål för kamp vars utfall kan få vitt skilda konsekvenser för minoriteters språkundervisning inom statssanktionerade utbildningssystem. Det kommer an på analytikern att blottlägga vilket språkideologiskt synsätt som vunnit erkännande när och hur, och vad som förklarar den sociala förändringens riktning. På denna punkt erbjuder Bourdieus sociologi användbara ingångar och tankeredskap, eftersom den varken hemfaller åt en subjektivistisk förklaringsmodell eller dess aktörslösa motsats. Hans grundantagande är relationellt: förändringens riktning styrs å ena sidan av styrkeförhållanden mellan agents icke-orkestrerade strävanden, och å andra sidan

av det rådande opinionsklimat som möjliggör givna agenter ställningstaganden och som gör dem verkningsfulla (Bourdieu 2000, 296). Centralt för Bourdieu är *kunskap*.

Kunskapens betingelser, möjligheter och gränser

Perspektiv och redskap utvecklade av Bourdieu har en hel del att erbjuda vetenskapsstudier av kunskapssociologisk karaktär. Den som på svensk mark gjort den grundligaste genomgången av Bourdieus författarskap och tänkande är Donald Broady, vars 600-sidiga bok *Sociologi och epistemologi* mynnar ut i följande huvudtes:

Den teori vi finner i Bourdieus sociologi är inte i första hand en allmän teori om samhället. Den är snarare en kunskapsteori, och i synnerhet en teori om den sociologiska kunskapens betingelser, möjligheter och gränser. (Broady 1991, 571)

Forskare är kunskapsproducenter placerade i vetenskapens skrän, och som Bourdieu ser på saken har de makten att få andra och varandra att se, tro, agera. Men de verkningsfulla kunskapsutbytenas logik förutsätter en typ av dubbelriktad agens: en ömsesidig samverksamhet mellan givare och mottagare; framförare och publik; producent och konsument. Utgångspunkten är besläktad med Marcel Mauss (1972[1950]) förståelse av magikerns villkor, betingade av att publiken tror på framförandet och därmed erkänner det som magi. För att få effekt måste också forskares kunskapsprodukter ha en erkännandekonomi som förmår värdera dem. Det fordrar att tänka på kunskapens verkningar i relationen mellan å ena sidan kunskapsproducenterna och de dispositioner de besitter, och å andra sidan de konsumtionsfält eller marknader där deras produkter placeras och – när så sker – tillskrivs värde. I många vetenskaper utgörs produktionsfältet och konsumtionsfältet av mer eller mindre samma krets, då forskare där primärt skriver för varandra och disciplinen på så vis utgör sin egen erkännandekonomi. Men i andra vetenskaper, däribland i humanvetenskaperna, utgör kolleger blott en avnämmarkategori, då andra finns på andra håll i samhället. Här krävs analytisk skärpa, eftersom »samhället», som historikern Marc Bloch (1992 [1954], 153) påpekade, »inte är en enda sak».

Bourdieu: kunskap inom och mellan fält

Att tänka på dessa förhållanden med Bourdieu är att föreställa sig samhällen som bestående av *fält*, d.v.s. mer eller mindre autonoma världar med sinsemellan egen, specifik logik: vetenskap, politik, journalistik o.s.v. (se Bourdieu 1991, 127–134). Fält är sociala rum sammanhållna av gemensamma angelägenheter och interna stridigheter, men står samtidigt i relation till andra fält. I demokratiska samhällen tenderar en särskild sammansättning av fält att inrymmas inom det överordnade

metafält för strider som Bourdieu kallar *maktens fält*, ett slags kampplats för styrkemätningar mellan dem som innehar dominerande positioner inom de olika ingående fälten (Bourdieu 2000, 314). Här inryms ett byråkratiskt fält som fyller en viktig funktion för statens centrala organisation och beslutsfattande. Men i maktens fält ingår också det vetenskapliga, politiska och journalistiska fälten, som alla producerar givna representationer av verkligheten i en mer eller mindre medveten och uttalad jakt på fältinverkan (t.ex. Bourdieu 2005a). I maktens fält strider följaktligen innehavarna av olika slags kapital om makten att styra samhällets riktning – så inte minst genom att kontrollera skolsystemet (Bourdieu 1995). Här överlappar inte sällan de ingående fälten varandra, vilket möjliggör vissa agents gränsöverskridande rörelse mellan dem. I min förståelse är det i skarven mellan fälten som det uppstår kattluckor – passager mellan i övrigt avskilda fält – genom vilka givna specialister och den kunskap, de perspektiv och agendor de producerar kan ta sig emellan. Emellertid finns enligt detta betraktelsesätt en stark betoning som går bortom individuella agenter för att istället premiera agenter som personifierade instanser av de fält som skapat dem. Hårdraget kan man säga att när en forskare talar med en politiker är det förvisso två individer som möts, men det är samtidigt ett möte mellan de fält de två individerna förkroppsligar (Bourdieu 2005a).

Detta perspektiv – ett som premierar konflikt, kamp och stridigheter *inom och mellan fält* – har därmed påtagligt förklaringsvärde för tillblivelsen av statens policyer. En policy är utfallet av en kamp, och reflekterar den segrande partens perspektiv – om än ofta med de kompromissande spåren av konkurrerande parters intressen. Omvänt kan man säga att statens policy på ett visst område vittnar om hur balansen kommit att se ut mellan de fält som tillsammans utgör maktens fält, eftersom den lagstiftande staten är sista länken i en lång kedja av konsekvreringsinstanser, varigenom kunskap hallstämplas och tilldelas legitimitet (Bourdieu 1995, 103).

Fältbegreppet är alltså det viktigaste tankeredskapet för detta bidrag. Men en avgörande insikt är att alla konstellationer av agenter ingalunda är fält, eftersom de inte karaktäriseras av en tillräcklig grad av autonomi, egna tillgångar, värdeekonomier och annat som krävs för och följer av detta. Förståelsen av fält som mer eller mindre mogna, formerade eller autonoma är av stor betydelse för förståelsen av modersmålsundervisningens kunskapssociologiska betingelser. Därför krävs en terminologisk precisering av några av de redskap jag här tar i bruk vid sidan av fält, nämligen *delfält*, *gruppering* och *fält i vardande*.

Delfält, social gruppering och fält i vardande

Det vetenskapliga fältet består av en uppsättning vetenskapliga discipliner, vilka kan karaktäriseras av en tillräcklig grad relativ autonomi för att fungera som egna *delfält* – små avgränsade världar i sin egen rätt inom den större vetenskapliga världen (Bourdieu 2004, 64–71). När så är fallet får den kunskap som delfältet producerar sitt värde internt, genom att den tillskrivs tro och auktoritet inom värderamen för de vetenskapliga världarna och delvärldarna. Vetenskapliga delfält präglas av rivalitet, där kunskapen och dess gränser bevakas, definieras och försvaras, och där en central insats är monopolet på den vetenskapliga legitimiteten, och makten att konsekra kunskapsproducenterna och deras kunskapsprodukter. Men ett vetenskapligt område kan också etableras mellan, om än delvis överlappande med, disciplinära delfält. En sådan process börjar inte sällan som en löst sammansatt konstellation av människor – en *social gruppering* (Bourdieu 1996, 205) – som binds samman av människors sociala kapital, deras gemensamma dispositioner och ömsesidiga hjärtefrågor. En social gruppering kan utgöra grunden för ett disciplinära *delfält i vardande*, karaktäriserat av de begynnande konturerna av ett egentligt fält men ännu utan den grad av autonomi som utmärker dessa.

Vetenskapliga delfält i vardande är aktivitetssfärer utan institutionaliserade positioner och en egen social logik; i likhet med ett slags nätverkslogik (se Broady 2002) sker insatser här snarare inom ramen för ett kollektivt företag där fältlogikens på förhand uppsatta positioner saknas. De formeras i kraft av en disciplinöverskridande *samhörighetskänsla*, som gör att grupperingar av agenter från ett visst delfält kan sammanföras med agenter som besitter överensstämmande positioner och dispositioner inom andra delfält (Bourdieu 1996, 204–205). Agenter som kommer att ingå där kan mycket väl ha sin hemvist i disciplinära delfält, och värden ackumulerade där kan mycket väl omsättas till tillgångar i de sammanhang som de nu parallellt ingår i. Men i grunden tas här ringa hänsyn till den hierarki som råder i det fält varifrån man verkar, eftersom det inte primärt är där som erkännandets profiler finns. Eftersom fält i vardande saknar kodifierade inträdesbiljetter och interna hierarkier är de mindre systematiskt ordnade och uppvisar typiskt större heterogenitet bland den skara agenter som ingår där. Under vissa villkor – och med tiden – kan en sådan konstellation av agenter ta formen av delfält i sin egen rätt, karaktäriserade av system av positioner som är oavhängiga av individer och mellanmänniska förbindelser. Det förutsätter att agenterna utvecklat egna kapitalformer och interna organisationsformer: egna organ, inrättade institut o.s.v. Men initialt saknas alltså allt detta.

Dessa redskap kommer särskilt väl till pass för att konceptualisera invandringsrelaterad forskning som en ny slags vetenskaplig intressesfär under 1960- och -70-talet, där ett antal vetenskapliga delfält i varande kom att engageras. Här åsyftas den inriktning som senare, under 1980-talet, kommit att kallas imer – internationell migration och etniska relationer – vars genes innefattade forskning om invandrares och minoriteters språkliga praktiker, kompetens, lärande och allmänna situation. I vad Hammar (2009) kallar »imerologins» förhistoria engagerades statsvetare, nationalekonomer, språkvetare, etnologer, pedagoger, socialantropologer och andra representanter för mer renodlade vetenskapliga delfält. Tillsammans med samhällsdebattörer från andra fält bildade de en social gruppering, vars kunskap med tiden kom att få stor betydelse inom det invandringspolitiska rum som vid 1960-talets slut uppstod i Sverige. Först behöver något sägas om tiden dessförinnan: de samhällsutvecklingar och kunskapsbehov som frambringade imerologin i Sverige.

Mot en uttalad invandringspolitik

Svensk invandringspolitik var restriktiv under mellankrigstiden men desto mer frikostig från andra världskriget och framåt. Frågan om arbetskraftsinvandring blev då central, men uppbådade mer engagemang bland arbetsmarknadens parter än i det politiska fältet. Fram till 1960-talet hade invandringsfrågor följaktigen haft en undanskymd närvaro på den politiska dagordningen. Andra frågor dominerade, och i frågor som rörde migration och minoritetsfrågor uppvisade politiker en blandning av samsyn och allmänt ointresse. Någon explicit invandringspolitik fanns inte, men mer utsagt hade Sveriges politiska hållning präglats av en ovillighet att gå invandrare till mötes i olika frågor (Dahlström 2004; Hammar 1964; Wallengren 2014). Inom det politiska fältet hade Socialdemokraterna (SAP) dominerat sedan 1932, och lika länge hade Tage Erlander varit riksdagsledamot. Som statsminister 1946–1969 förkroppsligade han sin epoks socialdemokratiska hållning till olikhet: å ena sidan positivt inställd till en generös invandrings- och flyktingpolitik, men å andra sidan viss om att anpassning, snarare än pluralism, var bästa medlet för att uppnå social och ekonomisk jämlikhet. Men det mest typiska draget var att frågan behandlades undfallande. Erlanders memoarsvit, utgiven i flera band, behandlar nära nog alla relevanta politikområden, men säger knappt ett ord om invandringspolitiken. Olle Svennings *År med Erlander* (2018) ger en lite annan bild: här beskrivs hur frågornas vikt successivt fördes in, men också hur de ofta kanaliserades via Erlanders skyddsling och kommande efterträdare Olof Palme, som exempelvis vek sitt jultal 1965 till frågan om invandrares förhållanden.

Från enhetslösningar till nya kunskapsbehov

I efterkrigstidens efterdyningar förväntades flyktingar, arbetskraftsinvandrare och andra migrantkategorier anpassa sig till svenska förhållanden utan något särskilt stöd från samhällsinstitutionerna. Folkhemmets ingenjörer satte därtill stor tilltro till enhetslösningar som medel för att uppnå såväl gemenskap som ekonomisk och social rättvisa. Både Alva och Gunnar Myrdal drev med välmening denna linje, ofta med udden riktad mot förtryck och segregering. Sådana frågor hade Gunnar Myrdal berört i sitt arbete 1938–1942 med den svarta medborgarrättsrörelsen i USA, men hans förslag har också klandrats för att han enligt kritiker såg den bästa lösningen i att anpassa de dominerade till de dominerande (Jackson 1994). Alva Myrdal synes på liknande vis ha varit tilltalad av assimilering som en lösning för att undanröja sociala problem »eftersom problemet försvunne om särgrupperandet försvunne» (Myrdal 1944, 99). Tilltron till enhetslösningar gällde inte minst på skolområdet i Sverige, där Alva Myrdal med tiden blev i allra högsta grad involverad. Skolsystemets kollektiva fostran skulle ha utjämnande effekter för att motverka de former av olikhet som ofrånkomligen rådde mellan klasser, familjer och andra grupper. Jämte denna vision hade specialanpassade skollösningar för minoriteters olika preferenser och behov svårt att vinna gehör. Borevi (2002) har visat hur just denna spänning tog sig uttryck i 1960-talets riksdagsdebatter om huruvida statsbidrag skulle utgå till skolor med kulturell, etnisk, religiös eller språklig profil som avvek från majoritetsbefolkningens. Alva Myrdal, som vid tiden upptog en inflytelserik position i SAP, hade som ledamot i Internatskoleutredningen motsatt sig förslag om att frångå principen om enhetsskolan genom särskild behandling av minoriteter. Hennes reservationer fick emellertid inte gehör, och statligt stöd kom att utgå.

Detta pekar på för sammanhanget viktiga stridigheter och därefter följande maktförskjutningar inom SAP, där några sedan länge uppburna synsätt fick ge plats för nya – de med den samhälleliga konjunkturen på sin sida (Tawat 2019). I mediefältet från mitten av 1960-talet höjdes kritiska röster mot den svenska statens blandning av *laissez faire* och mer eller mindre explicita anpassningskrav. Debatten drevs inte sällan av personer som själva hade invandrat till Sverige, så som David Schwarz, Voldemar Kiviaed och Sven Reinans. Denna debatt lyckades med tiden etablera en assimilationskritisk diskurs, som gjorde gällande att hårdföra anpassningskrav svårligen kunde förenas med den svenska välfärdsstatens tonvikt på jämlikhet. Behovet av en nationell invandringspolitisk riktning blev mot 1960-talets slut uppenbart. Vid denna tid fanns det inget nationellt invandringspolitiskt rum: invandringsfrågan saknade fast tillhörighet bland departementen, och det fanns ännu ingen myndighet med centraliserat ansvar. Kunskap saknades om invandrares

livsvillkor, liksom forskningsbaserade förslag på avhjälpande insatser. Det skavde på statens självbild som tillhandahållare av lösningar. Man beslöt att göra som man hade gjort så många gånger förr: tillsätta en ny statlig utredning. Den kom att få namnet *Invandrarutredningen* (hädanefter IU), och fick i uppgift att mejsla fram den samhälleliga ståndpunkten i frågan om invandrarnas rättigheter och skyldigheter, samt om samhällets ansvar för att möjliggöra den önskvärda inriktningen i invandrarnas livsprojekt i deras nya land.

Fickor av ointresse och imerologins formering

Som många andra utredningar var IU parlamentariskt sammansatt; socialdemokratisk dominans till trots fanns representation från olika politiska partier. På pappret utgör det ett slags potential för slitningar mellan olika politiska ståndpunkter. I just detta fall var i själva verket *frånvaron* av sådana slitningar ett av de mest karakteristiska särdragen i det politiska fältet. Det invandringspolitiska området kom därför inte att intressera politiker som i motsättning med varandra försökte driva det i vissa riktningar. Som Hammar (1997, 167) påpekat om invandringspolitiken också under 1970-talet, överlämnade de politiska partierna »åt experter inom och utom partierna att ta fram tekniska lösningar. » Men – och detta är kunskapssociologiskt viktigt – inte heller de etablerade vetenskapliga disciplinerna eller forskarsamhället som helhet såg vid tiden invandringen till Sverige som ett angeläget studieobjekt (t.ex. Westin 2009). Imerforskningen var vid tiden embryonisk eller åtminstone ännu inte konsoliderad; även om pionjärarbeten fanns (t.ex. Hammar 1964) skulle den första vågen av invandringsrelaterade avhandlingsprojekt inte färdigställas förrän under 1970-talets första hälft. Detta förhållande, ett slags frånvaro av både politiska och vetenskapliga insatser, skapade fickor av ointresse i maktens fält. Från bourdieusk synvinkel öppnade det upp det invandringspolitiska rummet för andra agenter, och för dessa fanns goda möjligheter att förverkliga de utvecklingsmöjligheter som fanns inskrivna i IU:s positioner.

På grund av de etablerade disciplinernas allmänna ointresse för invandringsfrågor sammanlänkades IU med en löst sammansatt social gruppering av forskare från olika disciplinära delfält – exempelvis Tomas Hammar, Karin Busch, Harald Swedner och Arne Trankell – vilka förenades av ett intresse för invandrar- och minoritetsfrågor och ett inte obetydligt engagemang för invandrarnas sak. Vid 1960-talets slut kretsade mycket kring professorn i pedagogisk psykologi Arne Trankell i Stockholm och biträdande sociologiprofessorn Harald Swedner i Lund, samt där ingående nätverk av doktorander (se Westin 2009 och Wadensjö 2009). Förbindelserna inom grupperingen var många. Detta förhållande exemplifieras av att såväl Swedner som

Trankell och Reinans hade bidragit med kapitel till antologin *Svenska minoriteter* (Schwarz 1966), vilken bör ses som ett viktigt bidrag i kampen för att rikta om svensk invandringspolitik mot en pluralistisk hållning.

Från sina plattformar i andra fält kan man säga att dessa agenter ingick i en social gruppering bestående av såväl universitetsfolk som publicister och andra agenter angelägna om att föra in nya synsätt i svensk invandringspolitik. Hit hörde också agenter hemmahörande i den begynnande tvåspråkighetsforskningen, vilken formerades som ett slags imerologisk specialisering. Tvåspråkighetsforskningen hade vid tiden inte nått den grad av autonomi som krävs för att kunna klassas som ett vetenskapligt delfält – initiativ till ett samlat kunskapscentrum om tvåspråkighetsforskning skulle inte tas för rän på 1980-talet. Men med bas i det vetenskapliga fältet fanns redan under 1960-talet en krets av språkvetare med intresse för (gamla och nya) minoriteters språkliga förhållanden, exempelvis Bertil Malmberg, Hugo Tenez, Els Oksaar, och Nils-Erik Hansegård; de två senare hade också bidragit till Schwarz antologi. Deras kunskap skulle snart bli verkningsfull.

Invandrarutredningen befolkas och sjösätts

Med IU uppstod noden i ett invandringspolitiskt rum. Den placerades i det byråkratiska fältet, men tydligt förankrat både i det vetenskapliga och det politiska fältet. IU:s praktik blev med detta ett slags byråkratiserad konsultation, som möjliggjorde kunskapsutbyten mellan fält (Bourdieu 2005b, 104). Som statlig utredning hade IU nämligen ett antal på förhand uppställda positioner: sekretariat, experter, politiska ledamöter. Dessa skulle nu befolkas av enskilda agenter, som tillsammans skulle ta sig an den av direktiven vägleda utredningsuppgiften. Ordförande blev riksdagsmannen Yngve Möller (S). Jan Svedberg utsågs till huvudsekreterare, biträdd av Jonas Widgren – båda tjänstemän. De parlamentariska ledamöterna företrädde Socialdemokraterna, Moderaterna, Centerpartiet och Folkpartiet. Inte mindre än sju experter skulle bistå utredningen, däribland Kjell Öberg, Sven Reinans, Harald Swedner och Arne Trankell. Bland IU:s experter hade bara Swedner och Trankell klar anknytning till universitetsvärlden, även om också Reinans hade skolning som statistiker och expert på invandringens demografi. Mycket tyder på att experternas perspektiv inte kom till sin rätt i utredningsarbetets början, även om de anlätades flitigt i linje med utredningens kartläggande ambitioner. Jacobsson (1984) har framhållit hur arbetet med IU under första åren gick trögt, för att därefter ta fart från 1971. Det går att förstå IU:s inledande arbete som en följd av direktivens formulering i relation till den grupp av människor som var satta att tolka dessa, och utföra arbetet därefter.

Direktiven: svenska för anpassning och oberoende

Med start 1968 fick IU direktiven att dels kartlägga vad man kallade »invandrarnas anpassningsproblem», dels föreslå samhällsåtgärder för att avhjälpa problemen. Direktiven hade givits av statsrådet tillika chefen för inrikesdepartementet Rune B. Johansson, och var en produkt av Tage Erlanders sista ämbetsperiod som statsminister. De var således framtagna i den gamla tidens anda med fokus på social och ekonomisk jämlikhet, men också anpassning. Eftersom samhället skulle underlätta denna anpassning fanns här ett mått av dubbelsidighet i och med att staten nu åtog sig att göra vissa faciliterande samhällsåtgärder inom områden som bostadspolitik och kultur. I synnerhet skrevs språkkunskaper fram. Med detta avsågs först och främst kunskaper i svenska språket, vilket betraktades som nyckeln in i det svenska samhället. Det förgivettagna var alltså att invandrarna skulle lära sig svenska som grund för ett jämlikhetsprojekt, men nytt var att staten skulle underlätta för det. I första rummet sattes följaktligen åtgärder för att stärka invandrarnas svenskkunskaper och tillgång till information, men direktiven framhöll också »vilket ansvar som bör åvila samhället för att invandrares önskan att vidmakthålla kontakten med sitt ursprungslands språk och kultur tillgodoses». Det kan låta som ett preludium till en gryende pluralistisk hållning, men det centrala motivet var snarare att förenkla för invandrare som händelsevis ville flytta tillbaka till sina hemländer. Vid bedömningen av sådana »anpassningsåtgärder från samhällets sida» föreskrev direktiven vidare att IU inte skulle ompröva redan fattade beslut »bl.a. på undervisnings område». Eftersom beslut redan fanns om småskalig hemspråksundervisning på försöksbasis föll detta utanför utredningsdirektiven.

Inriktningen i IU:s arbete mot det första delbetänkandet var på det hela taget präglad av direktiven, där det gamla språkideologiska synsättet hängde kvar. Detta synsätt inkorporerade viktiga spår av svensk individualism med tonvikt på oberoende (Berggren & Trägårdh 2006), vilket synliggjordes i formuleringar som tryckte på värdet av att »utlänningen får så goda kunskaper i svenska språket och så djup insikt om samhällsförhållande här, att han kan klara sig på egen hand i alla situationer» (PM 20.3.1970, s. 2). IU 1 kom följaktligen att beröra invandrarnas utbildningssituation med fokus på grundutbildning i svenska för vuxna invandrare, primärt som en arbetsrättslig fråga, och ledde sedermera till invandrares lagstadgade rätt till svenskundervisning på betald arbetstid. Här följde Sverige den linje som några år tidigare hade antagits av Europarådet, nämligen att de arbetsgivare som profiterade på importerad arbetskraft skulle bistå med integrationsfrämjande kunskaper i landets

språk. En länk häremellan bestod i att Europarådets utredningsarbete hade involverat läraren och läromedelsförfattaren Siv Higelin, som därefter knöts till Skolöverstyrelsen (SÖ) och dess kursinitiativ för lärare i svenska för (vuxna) invandrare. IU uppvaktades under 1969 av ett nätverk av sådana lärare, som genom gemensamma resolutioner krävde en utarbetad läroplan i svenska som främmandespråk, liksom bättre samordning av utbildningsinsatser rent allmänt. Kunskaper i svenska, menade lärarna, var nödvändiga av humanitära såväl som politiska och ekonomiska skäl – allt för att främja god anpassning och motverka »ghettobildning» och »ungdomskriminalitet bland icke-assimilerade invandrare» (Resolution 1, PM 30.12.1969).

Den språkliga särarten: bevara men också bejaka?

IU:s arbete involverade alltså kontakter med agenter från civilsamhället. Också i IU:s utfrågningar av olika invandrar- och minoritetsorganisationer hade önskemålen om samhällsåtgärder huvudsakligen kretsat kring att tillgodose att invandrare gavs språkliga resurser – svenska – likvärdiga med den inhemska befolkningens (PM 1969). Men samtidigt med arbetet med IU 1 under 1969 och 1970 nagelfors direktivens andemening i promemorior, vilka diskuterades vid utredningens sammanträddanden. Vid sidan av att betona vikten av svenskkunskaper innefattade nämligen direktiven formuleringar om »invandrade minoritetsgruppers strävan att bevara sin språkliga, kulturella och religiösa särart» (direktiven, IU 1, 14). Ett nyckelord här är »bevara», vilket inbegriper att inte assimilera helt och fullt, men som heller inte nödvändigtvis föranleder samhällsinsatser för att aktivt bejaka sådan »särart». När första delbetänkandet tog form under våren 1971 ägnades ett särskilt kapitel åt frågan om barn och ungdomar, där IU uttryckte en begynnande tvekan om hur långt man skulle gå i sin tonvikt på svenskkunskaper. Ingen ifrågasatte målet om att invandrare ska ges goda svenskkunskaper, men pö om pö vanns erkännande för synsättet, om än uttryckt i svepande ordalag, att detta mål inte behövde stå i motsättning till mål om kunskaper också i andra språk, särskilt för invandrarnas barn. Ur inlärningssynpunkt ansågs parallell stödundervisning i modersmålen som fördelaktig. Risker förknippade med att bortse från denna problematik uppmärksammades också: tidiga manus lyfte fram att man i många fall »måste räkna med 'halvspråkighet' av varierande grad och varaktighet bland invandrarbarnen» (Manus 19.4.1971). Även om formuleringen inte slutligen inkluderades i det aktuella delbetänkandet markerar dess tidiga förekomst att IU hade tagit intryck av den vid tiden aktuella akademiska diskussionen om modersmålets angelägenhet, som genom Nils Erik Hansegårds *Tvåspråkighet eller halvspråkighet* (1968) hade fått utrymme i offentligheten. I korthet förfäktade idén

om halvspråkighet – utvecklad i relation till det flerspråkiga Tornedalen – att negligering av modersmålens vikt kunde utmynna i en situation där förment tvåspråkiga individer behärskar ingetdera språket »fullständigt». Bland språkvetare är halvspråkighet numera en förkastad idé. Men under tidigt 1970-tal var den högst inflytelserik som policymotor, för åtminstone delvis drivet av den farhåga som idén betygade kom modersmålsfrämjande insatser att betraktas som ett slags botemedel för att motverka icke-önskvärda tvåspråkighetseffekter (Salö & Karlander u.u).

Aktiv tvåspråkighet som botemedel – Jonas Widgren gör entré

IU 1:s överväganden framhöll först och främst värdet av svenskkunskaper, men i bisatser och kompletterande stycken framhölls nu också vikten av att värna andra modersmål än svenska. Detta var starkast uttryckt i de delar som rör barn i skolpliktig ålder, där man utöver den akademiska halvspråkighetsdebatten hade tagit intryck av invandrarorganisationers framförda önskemål om modersmålsundervisning. Emedan satsningar på goda kunskaper i svenska sågs som ett »självklart mål för skolans anpassningsåtgärder» framhöll IU att

En sådan satsning på undervisning i svenska varken behöver eller får innebära att man omöjliggör för dessa barn att bibehålla och utveckla sitt hemspråk. Det är enligt IU:s uppfattning även ett väsentligt samhällsintresse att tvåspråkigheten bland invandrabarnen uppmuntras (Manus 3.5.1971)

En ny kursriktning kunde nu skönjas, nämligen en som inte bara handlade om att »bevara» och »bibehålla» andra modersmål än svenska, utan också »utveckla» dessa som ett sätt att understödja en form av önskvärd tvåspråkighet: *aktiv* tvåspråkighet. Ambitionen aktualiserade frågan om det därmed borde vara ett mål för staten att också aktivt skapa möjligheter för människors språkliga och kulturella repertoarers fortsatta utveckling i Sverige.

Det är värt att notera att detta synsättsskifte sammanföll med personalskiften i IU-sekretariatets sammansättning. I mitten av 1970 hade Reinans bytt roll i utredningen – från expert till dess biträdande sekreterare. Hans förflyttning personifierar hur det vetenskapliga fältet bryter in i det byråkratiska. Än viktigare var att Jonas Widgren i början av 1971 axlade rollen som huvudsekreterare. Många har framhållit Widgrens centrala roll i IU (t.ex. Hammar 2004; Wickström 2015). Följande kan kort noteras om de livserfarenheter som Widgren förde in i detta invandringspolitiska rum:

Jonas Widgren (f. i Stockholm 1944) var son till den kände skådespelaren Olof Widgren, men på modern Mireilles sida fanns en transnationell migrationshistoria, och franska så väl som italienska användes inom släktens språkiga utbyten. Efter

moderns bortgång 1959 bodde Widgren tidvis med släkt i Marseille och Genève. Från 20-årsåldern studerade han en rad ämnen vid Stockholms universitet, såsom filosofi, religion, franska och serbokroatiska, vilket mynnade ut i en kandidatexamen i filosofi 1967. Under en resa till Zagreb 1965 mötte Widgren sin blivande hustru, kroatiskan Jadranka Čačić. Under studietiden var Widgren också aktiv i Vietnamrörelsen samt engagerade sig för Tibets sak, och han följde noga den inhemska debatten om invandrares och minoriteters anpassning (Gradin 2004). Det går förstås inte med säkerhet att säga hur dessa fragmentariskt framlagda erfarenheter kom att forma Widgrens dispositioner, eller exakt hur hans sociala levnadslopp kom att vägleda hans praktiker och tankar. Men man kan sluta sig till att den person som 1968 blev IU:s biträdande sekreterare – blott 24 år vid tiden, och 27 år när han blev dess huvudsekreterare – var skolad att tänka akademisk-filosofiskt och dispositionerad att sympatisera med minoriteter. Han var också son till en flerspråkig mor, och nyligen gift med en flerspråkig kvinna. Wickström (2015, särsk. studie 4) tillskriver den sortens biografi mycket stort förklaringsvärde till varför IU tog den riktning som den gjorde. Så, efter Bourdieu (2000, 370), torde vara fallet särskilt när de biografiska erfarenheterna betraktas *i relation till* det rum av möjligheter som stod Widgrens och andras dispositioner till buds vid tidpunkten.

IU:s akademisering: från anpassningsproblem till identiteternas värnande

Som huvudsekreterare tillskansade sig Widgren snabbt ett stort och fritt spelutrymme. Jacobsson (1984) menar att det till stor del förklaras av att IU:s ordföranden intog passiva roller i arbetet; lägg därtill de politiska ledamöternas relativa samstämmighet och ointresse. Det banade väg för sekretariatet och dess experter. I oktober 1971 presenterade Swedner och Widgren ett PM: *Om nödvändigheten av en teoretisk ram för migrationsforskningen*. Det bör betraktas som ett tidigt sätt att akademisera utredningens arbete, och knyta det närmre de perspektiv som den tilltagande migrationsforskningen uppehöll sig vid. Iscensatta av IU pågick undersökningar vid Sociologiska institutionen vid Lunds universitet. Dess preliminära rön, tillsammans med forskning från andra relevanta universitetsinstitutioner, cirkulerades mellan utredningens ledamöter. Möller och Widgren besökte också Kanada för att bekanta sig med policyutvecklingen där. Ett intresse för identitetsfrågor etablerades. David Schwarz, som vid 1960-talets mitt varit en högaktiv anti-assimilationsdebattör, hade vid det här laget gett sig in på en akademisk bana, där han kritiserade olika aspekter av svensk invandringspolitik. Under Schwarz (1971) redaktion hade också samlingsvolymen *Identitet och minoritet* nyligen kommit ut, och 4 exemplar köptes in för

IU-ledamöternas förfogande. Biträdande sekreteraren Reinans hade själv skrivit två kapitel.

De akademiska perspektiven tillfördes fortlöpande. Vid sammanträdet i januari 1972 diskuterade IU ett PM framtaget av sekretariatet med titeln *Invandrarna, kulturstödet och minoritetspolitiken*. PM:et la stor vikt vid identitetsbegreppet, som trots stark förankring i »nyare amerikansk litteratur» ansågs ha förbisetts i den svenska diskussionen. Värnandet av minoriteters identiteter framhölls, liksom att »den nya kanadensiska kultur- och minoritetspolitiken bygger även på sådana socialpsykologiska tankegångar» (s. 29). Syftet med PM:et var »självfallet endast att stimulera till en mycket preliminär diskussion inom invandrarutredningen». Det avslutades med ett antal frågor om utredningsdirektivens avgränsningar, exempelvis: »I vilken utsträckning skall IU åter ta upp frågor om undervisning i modersmålet för barn tillhörande språkliga minoriteter?» (s. 26). Utan något formellt ställningstagande fortgick utredningsarbetet och dess återstående arbete planlades. Ännu rådde dock osäkerhet i vad mån direktiven skulle följas och vilket utrymme utbildningsfrågorna alls skulle ges.

Under arbetet med IU 2 fortsatte på så vis arbetet med att stöta och blöta direktiven. I juni 1972 cirkulerade Reinans en sekretariatintern promemoria med titeln *Om anpassningsbegreppet*, där han kastade kritiskt ljus över direktivens centrala bruk av ord såsom »anpassningsproblem» och »anpassningsåtgärder». Med hänvisning till nyare verk av Charles Westin, Karin Busch och andra sökte han avfärda anpassningsbegreppets aktualitet för utredningens fortsatta arbete. Samma kritiska perspektiv hade också betonats i en nyutkommen samlingsvolym om invandrar- och minoritetsforskning, redigerad och delvis författad av Trankell (1971). Under ett internatsammanträde samma månad framhölls att IU:s två första delbetänkanden behandlat frågor av kortsiktig karaktär i enlighet med direktiven. De mer långsiktiga lösningarna, menade IU, krävde emellertid större grepp av principiell karaktär, som skulle redovisas i ett huvudbetänkande. I skissen till dess ramdisposition kvarstod emellertid frågor: »På vilka sätt skall IU ta upp frågan om minoritetsspråkens ställning i utbildningsväsendet?» (PM 19.1.1972). Utredningen beslöt sig för att återigen söka svar på frågan genom att inhämta minoriteternas önskemål vid ett symposium under nästföljande år, dit representanter för olika invandrarorganisationer inbjöds. Men innan det hann anordnas kom mycket annat emellan.

I slutet av 1972 fick IU en ny ordförande i Bertil Ohlsson, som kom närmast från arbetsmarknadsstyrelsen. Han kom därmed in i arbetet under en viktig förändringsfas då planläggningen för IU 3 fortsatte. I skisser framgår att ett delkapitel för »Åtgärder inom utbildningsområdet» nu fanns, men att inget var skrivet och ingen

avsnittsförfattare utsedd. De övriga kapitlen tog nu fast form i takt med att forskningsrapporterna började bli klara. Tidigt på nyåret 1973 gjorde IU gemensam sak med den parallellt pågående Litteraturutredningen, som apropå de språkliga minoriteternas litteraturförsörjning hade anammat en linje som förordade samhällsfrämjande insatser för att bevara invandrarnas språk och kulturarv. IU tog intryck av detta, och i första utkastet till huvudbetänkandets viktiga målkapitel inkluderades närbesläktade formuleringar om vikten att tillförsäkra minoriteter med »från majoritetsbefolkningen avvikande kulturmönster möjligheten att upprätthålla och bevara sitt eget språk och sin egen kultur» (Utkast 1, prot. 86 bil. 3). En konsekvens av det, menade IU, var enligt målen en rad insatser på utbildningsområdet. Målen godtogs vid maj-sammanträdet 1973, och ett första utkast till kapitlet om utbildningsfrågor planerades till oktober samma år.

Kunskap utifrån: Studieresor, symposier och besök

Ett nytt synsätt på minoriteters utbildning hade därmed vunnit erkännande i IU. Men alltjämt kvarstod frågan om hur den nyvunna insikten om modersmålets värde skulle omsättas i konkreta förslag på utbildningsåtgärder. IU hade redan året före bestämt sig för att besöka Norrbotten med syftet att »studera tvåspråkigheten i Tornedalen» (skrivelse 1972.03.23). Den tidigare socialdemokratiska riksdagsmannen Ragnar Lassinantti, nu landshövding i Norrbotten, hade förklarat sig vara beredd att ta emot en delegation. Lassinantti hade utmärkt sig i Tornedalens språkdebatt, där han i kör med Hansegård och andra hade kritiserat tidigare decenniernas försvenskningsspolitik och förordat undervisning i och om finska i skolsystemet (Elenius 2001). I månadsskiftet juli/augusti 1973 gick resan av stapeln. Större delen av IU – ledamöter, experter och sekretariatet – reste till Luleå, och därifrån vidare till andra orter i Norrbotten. Bland annat samtalande de med Lassinantti och höll ett sammanträde på folkhögskolan i Övertorneå (prot. 1973.07.31).

På dylika vis fortsatte IU inhämtandet av kunskap och perspektiv utifrån. Vid ett seminarium i Finland hade frågan om de finska invandrabarnens utbildningsmöjligheter i Sverige diskuterats. Överdirektören i SÖ, Lars Sköld, hade där slagit ett tydligt slag för att »målet för invandrabarns undervisning i svenska skolor bör vara tvåspråkighet», och lyft fram hemspråksundervisning som en åtgärd för att nå detta mål (prot. 92, skrivelse). IU delade troligtvis denna uppfattning, men begränsades fortfarande av sina direktiv. Planerna för IU:s symposium i Stockholms skärgård drogs upp: ett dussin invandrarorganisationer skulle sammanföras med direktörer, författare, generalsekreterare, ambassadrepresentanter och akademiker under en tvådagarssträff på

Ljusterö »innan IU har 'låst' sina ståndpunkter» (prot. 91 bil. 1). I sitt inledningsframförande vid symposiet, noggrant förberett av sekretariatet, förklarade Ohlsson att utredningsarbetet dittills hade fokuserat på kartläggning, men att stunden nu var kommen för att diskutera utredningens preliminära idéer och förslag på lösningar. De skulle presenteras på sensvåren 1974, så ännu fanns tid att inhämta synpunkter från den mest berörda parten – invandrarna själva. Ohlsson beskrev kortfattat de senaste årens demografiska trender, och tillade:

Viktigare är kanske det faktum att mycket stora grupper med annat modersmål än svenska finns i landet och att merparten av dem med all sannolikhet kommer att stanna i Sverige. Detta innebär att vi – vid sidan av de inhemska minoritetsgrupperna samerna och de finsktalande i Norrbotten – har och får nya och stora befolkningsgrupper som i hemmet talar annat språk än svenska och som har en delvis annorlunda identitetsupplevelse. (Inledningsanförande Utkast prot. 93 bil 4, s. 3)

I tur och ordning gick Ohlsson därefter igenom vad som planerades avhandlas i huvudbetänkandets olika kapitel, men kommenterade här enbart fragmentariskt på utbildningsområdet. Att döma av det PM som därefter sökte sammanfatta synpunkterna diskuterades följaktligen inte de utbildningspolitiska åtgärderna. Men i början av 1974 hade betänkandets kapitel om åtgärder på utbildningsområdet börjat få fastare form. När den finska delegationen för emigrantärenden besökte Stockholm i februari 1974 höll Ohlsson ett anförande som i stora delar var detsamma som hade används på Ljusterö. Men desto mer fanns nu att säga också om utbildningsfrågorna:

Utbildningskapitlet är just nu under arbete inom sekretariatet men redan nu kan sägas att vi troligen kommer ägna barnens utbildningssituation särskilt intresse. Även om en mycket positiv utveckling har skett under senare år när det gäller den s.k. hemspråksundervisningen för t.ex. finska barn så finns det avsevärda brister ännu. (s. 5)

Parentetiskt kan nämnas att omnämmandet av »finska barn» förklaras dels av det specifika sammanhanget, dels av att det från finskt håll fanns ett markant intresse av att bevaka de finsktalandes språkliga rättigheter och utbildningssituation i Sverige (t.ex. Wikström 2015). Men viktigare för detta sammanhang är att utbildningskapitlet så pass sent inte var skrivet. Inte heller hade ännu det viktiga målkapitlet tagit slutgiltig form. Till sammanträdet i maj 1974 hade emellertid sekretariatet sammanställt en promemoria om det planerade innehållet för kapitlet om utbildningsfrågor. Sekretariatet föreslog att avsnittet om grundskolan och gymnasiet skulle särskilt uppmärksamma »undervisningen i hemspråket/modersmålet», samt diskutera dess »betydelse för barnens sociala och språkliga utveckling, samt sambandet mellan kunskaper i hemspråket och skolframgången mot bakgrunden av forskningsresultat

som publicerats sedan 1971» (PM, prot. 108 bil 4, s. 2). Här diskuterades också IU:s överväganden, vilka förordade att »målet för skolans undervisning av invandrabarn bör vara att så långt som möjligt bevara och vidareutveckla de språkkunskaper som invandrabarnen har, och att dessa kunskaper, som utgör en tillgång både för individen och samhället, skall utvecklas i riktning mot aktiv tvåspråkighet» (PM, prot. 108 bil 4, s. 2). IU uppdrog åt sekretariatet att i samråd med experten Sulo Huovinen producera ett utkast till utbildningskapitlet »i enlighet med riktlinjerna i promemorian» (prot. 108 § 2c). Detta gjordes, och ett första utkast diskuterades på nästföljande sammanträde, dock utan att specificera några överväganden. Utredningen gav Huovinen och sekretariatet i uppdrag att fortsätta sitt arbete, men bestämde också att inbjuda »fyra–fem lärare i hemspråksundervisning m.fl. till utfrågning av utredningen» (prot. 109 3§).

Talrika forskningsresultat och särskilt inbjudna deltagare

Det första utkastet till utbildningskapitlet tog form i slutet av maj månad och bearbetades veckorna framöver. Bland annat med hänvisning till pedagogen Pertti Toukomaas arbeten om invandrarelevens inläring underbyggdes resonemangen med viss specifik forskningsanknytning men med ett desto större mått allmän dito: »talrika forskningsresultat pekar även entydigt på, att inläring av ett andra språk i avgörande grad underlättas av en god behärskning av modersmålet» (Utkast 2 1974.06.11, prot. 111 bil. 8, s. 11). Här skrevs också tänkbara risker fram om sådan kunskap förbisågs, nämligen de »stora påfrestningar intellektuellt och emotionellt» samt »allvarliga störningar i barnets språkliga och intellektuella utveckling» som kunde tillstöta om de konfronterades med undervisning på svenska innan det abstrakta tänkandet på deras modersmål hade utvecklats (ibid.). En sådan situation ansågs ömsesidigt icke-önskvärd både för utvecklingen av svenskan och modersmålet: »Bristfällig behärskning av modersmålet leder till bristfälliga kunskaper också i det andra språket, sk halvspråkighet» (ibid).

Ändå var frågan om utredningens inställning till modersmålsundervisning inte slutligt avgjord när mindre än några månader återstod innan huvudbetänkandet skulle gå i tryck. Jacobsson noterar följande om denna omständighet:

Så sent som 1 1/2 månad innan utredningens slutsammanträde fördes aktiva för hemspråk samman med utredningens parlamentariska ledamöter. Då övertygades parlamentarikerna om det vettiga i att satsa på hemspråksundervisning. Därefter skrevs de principiella avsnitten. (Jacobsson 1984, 78)

Jacobsson baserar ovanstående utsaga på intervjuer med Jonas Widgren, och dessa finns inte längre kvar (personlig korrespondens). Men bevarad dokumentation bekräftar beskrivningen. Till sammanträdet den 12 juni 1974 hade ett antal »särskilt

inbjudna deltagare» bjudits in, nämligen en skolsköterska, en skolkurator, två rektorer och en psykolog – »representanter för den del av skolan som särskilt kommer i kontakt med invandrabarnens situation» (Prot. 110). Ett diskussionsunderlag hade på förväg cirkulerats. Under de nästföljande sammanträdena fortsatte diskussionen om IU:s överväganden i utbildningsfrågan, med stöd av skolrepresentanternas synpunkter. Utkast 3 låg färdigt mot slutet av juni 1974 och behandlades på sammanträdet i juli samma år. Hemspråksundervisning förordades nu som en generell rättighet. När utbildningskapitlet låg klart finslipades det viktiga målkapitlet. Huvudbetänkandet i sin helhet överlämnades till statsrådet Anna-Greta Leijon den 3 september 1974. Hemspråksundervisningen framhölls som ett av dess huvudsakliga förslag. I samband med dess kungörande löd exempelvis Aftonbladets rubrik: »Så här ska invandrarna få det bättre: Läsa hemspråket i skolan, rätt till folkpension, snabbare medborgarskap» (Aftonbladet 3 september 1974). En enhällig riksdag godtog IU:s rekommendationer i sin helhet, och efter propositionen *Om hemspråksundervisning för invandrabarn* fick modersmålsundervisningen lagligt stöd tre år senare (se Ganuza & Hyltenstam u.u. för utvecklingslinjer därefter).

I vad som följer sätter jag bidragets historiska förlopp i en kunskapsociologisk förklaringsram.

Analytisk diskussion: kunskapens gränser

Sedan 1970-talet erbjuds modersmålsundervisning inom svenskt utbildningsväsende. Det är ett språkideologiskt ställningstagande, men språkideologiskt vore ofrånkomligen också att *inte* ta det. Analysen visar att det i språkideologisk bemärkelse finns ett före och ett efter IU. Tiden före präglas av det dominerande synsättet att ta den språkliga seden dit man kommer. Mer precist skulle invandrare anpassas till de språkliga villkor som gällde i Sverige – de skulle lära sig svenska, och samhället skulle erbjuda stöd för att möjliggöra det. Men efter IU hade också ett nyvunnet, konkurrerande synsätt vunnit erkännande i maktens fält, nämligen ett som betonade värdet av att aktivt främja bevarandet *och vidareutvecklingen* av minoriteternas modersmål. Som resultatet av historiska och sociala kraftmätningar manifesterar modersmålsundervisning detta nya synsätt, i och med att utbildningsämnet bröt med en sedan länge bärande idé om att ett språk – svenska – ska ena språkmarknaden, och att flerspråkighet i utbildningssystemet sönderar en sådan uniformitetsvision. Dokumentation från Riksarkivet ger vid handen att IU:s förslag på samhällsätgärder på utbildningssidan formulerades mycket sent, faktiskt i utredningens absoluta slutskede. Det fanns till och med ett utkast till missivskrivelse till statsrådet innan utbildningsfrågan var avgjord. I strid med direktiven, eller åtminstone efter ett

slags omförhandling av dessa, förordades här hemspråksundervisning. Så skedde därför att nya kunskapsformer, synsätt och förståelser hade vunnit legitimitet inom utredningens sekretariat, bland dess politiska ledamöter och vetenskapliga experter. Förståelsen byggde på en sammanlänkning av språk och identitet, och betonade värdet av invandrarbarnens rätt att bejaka och kultivera sina flerspråkiga repertoarer i skolans regi.

De språkideologier som staten uppbar kan därmed förstås som *medelst kunskap inympade synsätt på språkliga och sociala förhållanden*. Givet premissen att stats sanktionerad modersmålsundervisning är resultatet av ett nyvunnet synsätt, behövs kunskap om den kunskap som frambringade synsättet. Detta diskuteras i vad som följer. Efter Mauss och Bourdieu är min huvudpoäng att kunskap får sitt värde i mötet med en publik som värdesätter den, och att sådan kunskap blir verkningsfull särskilt om publiken förmår omsätta kunskapen i handling.

Hur modersmålsundervisningen förlänade sitt vetenskapliga stöd

IU hade med framgång skapat ett kunskapsdrivet narrativ till stöd för modersmålsundervisningen. En för sammanhanget relevant fråga är vad som utmärkte detta stöd. Det bör nämligen noteras att Hyltenstams och Toumelas (1996) genomgång av hemspråksundervisningens »antagna effekter» bygger på forskning från 1980 och framåt, d.v.s. inte det kunskapsunderlag som vid tidigt 1970-tal stod IU till förfogande. Likaså innehåller forskningsgenomgångar av Bratt Paulston (1983) och Virta (1983) enbart enstaka studier producerade före 1974. Detta beror inte på brister i nämnda forskningsöversikter, utan pekar på att kunskapsunderlaget till stöd för modersmålsundervisningen vid tiden för dess införande var anmärkningsvärt tunt – så särskilt i ett land som likt det reformbenägna Sverige är vida känt för rationellt beslutsfattande och kunskapsdriven politik. Så hur förlänade hemspråksundervisningen sitt vetenskapliga stöd?

IU:s huvudbetänkande IU 3 (s. 240 ff.) framhöll hemspråksundervisningens förtjänster på en principiell och allmän nivå, och med blott sporadiska hänvisningar till faktiskt utförda studier av direkt relevans. Inte desto mindre karakteriserades här tvåspråkighetsforskningen som »mycket omfattande» och i centrala hänseenden helt samstämmig. Forskningsinsatser av ett antal aktiva namngivna svenska forskare angavs parentetiskt: »(bl.a. av Hansegård, Oksaar, Malmberg, Ruke-Dravina, Loman)» (s. 240). En mer ingående anvisning om kunskapsunderlaget presenterades i en departementsutredning från nästföljande år (DS U 1975:13). Frågan om hemspråkets allmänna betydelse åskådliggjordes här med hänvisning till ett par arbeten om språksituationen i Tornedalen (Hansegård 1968; Jaakkola 1973), samt »talrika

forskningresultat från andra länder som anförs i dessa verk» (s. 18). Vidare gavs enstaka referenser till verk där terminologiska frågor, avgränsningsproblem och kausalitet diskuteras i allmänna ordalag (t.ex. Skutnabb-Kangas 1973). Enbart två upptagna empiriska studier om invandrarelevens språksituation – Toukomaa (1972) och Takac (1974) – kan rimligen ha kommit ut innan IU avslutade sitt arbete, även om departementsutredningen därutöver listar några verk av samma författare, vilka utkommit under 1975.

Att det reella vetenskapliga stödet som vid tiden fanns var tämligen magert har påtalats av olika agenter vid olika tider och med olika syften. Redan vid tidigt 1980-tal framfördes sådan kritik av utbildnings- och beteendevetaren Lars Henric Ekstrand (1980, 1981), som bland annat vände sig mot IU:s sätt att överbetona forskarsamfundets påstådda enighet i frågan. I vad IU:s huvudbetänkande kallade »en starkt koncentrerad sammanfattning av vissa forskningsresultat om vilka enighet råder mellan flertalet tvåspråkighetsforskare» (IU 3, s. 240) nämndes nämligen bl.a. risken för halvspråkighet. Eftersom det perspektivet hade marknadsförts av Hansegård (1968) men starkt ifrågasatts av Loman (1974) rädde knappast den typ av enighet som IU torgförde, menade Ekstrand (1981). Han vände här på frågan »Kan samhället och dess beslutsfattare lita på den humanistiska, beteendevetenskapliga och samhällsvetenskapliga forskningen?» för att istället ställa frågan: »Kan vi lita på beslutsfattarna?» (s. 53). Ekstrands synpunkter därvidlag förefaller träffande men näppeligen reflexiva. Sant är att politiska agenter ofta använder vetenskapens kunskap selektivt för att understödja sina agendor, och att detta förhållande varit vanligt i fråga om användningen av tvåspråkighetsforskningens rön (Hyltenstam 1986). Men även om Ekstrand måhända inte kan klandras för saken, så förmådde han inte se att det professionella rum för tvåspråkighetsforskning som tog form i 1980-talets början var i färd att få karaktären av ett fält, men att detta inte hade gällt decenniet före. Därmed torde han heller inte uppfattat sin egen utmanarroll i tvåspråkighetsforskningens autonomisering. Ekstrand hade nämligen upptagit en vid 1980-talets början tillgänglig position som förespråkare av en viss organisationsmodell för hemspråksundervisningen, och starkt motsatt sig den modell som förordades av Toukomaa, Skutnabb-Kangas, Hansegård och andra. Så väl Virta (1983) som Hyltenstam och Toumela (1996) menar att denna akademiska delkamp var ofördelaktig för den övergripande kampen för invandrarbarnens språkutbildning, då olika sidor i den akademiska debatten framstod som betydligt mer oeniga än vad de faktiskt var. Oaktat detta menar jag att Ekstrands kritiska synpunkter på IU i sig utgör ett slags nyckel för att förstå centrala och direkt avgörande kunskaps sociologiska aspekter av modersmålsundervisningens tillblivelse. Den grundläggande observationen är att

policy inte sällan rör sig snabbare än vetenskapen. Men förhållandet mellan kunskapens producenter och användare är sammansatt och pockar på mer uppmärksamhet; IU förefaller ha format ett invandringspolitiskt rum situerat i makten fält, men fungerade där både som produktionsfält och marknad för kunskap.

Kunskapens sammansatta rörelseriktningar

Bortom allt tvivel utövade humanvetenskapliga kunskapsproducenter inflytande på IU:s arbete. Widgren (1982, 60ff.) har själv kommenterat hur Hansegårds bok *Tvåspråkighet eller halvspråkighet* (1968) gav understöd åt hela det pluralistiska synsätt som materialiserades i IU, eftersom den

kom att hos opinionsbildare väcka insikt om vilken oerhört viktig roll som modersmålet spelar i en människas liv: att tvingas till ett fullständigt språkskifte av det slag som den dittillsvarande svenska invandrapolitiken på sätt och vis förutsatte var inte bara en praktisk omöjlighet utan kunde anses vara ett brott mot en fundamental mänsklig rättighet, rätten till det egna språket. Samtidigt började praktiska erfarenheter från skolorna att redovisas som gav stöd åt denna insikt. På så sätt kom den tvåspråkighetsdebatt som då inleddes att medverka till den omsvängning av hela den svenska invandrapolitiken som skedde under första hälften av 1970-talet. (Widgren 1982, 60)

En icke-trivial fråga är vems detta synsätt var, eller från vilket fält synsättet härstammade. Frågan är en om kunskapens höna och ägg: Underkastade sig humanvetarna politiska föreställningar och de kunskapsbeställningar som följde av dessa, eller förde de snarare in ett intresse – skapade och därefter profiterade på efterfrågan av givna kunskapsformer? Kort sagt: var det tal om att politisera forskningen eller akademisera politiken? Eller kortare: vem skapar vem? För att fånga denna logik kan paralleller dras till Mauss (1974 [1950]) resonemang om hur magikern inte själv äger makten att attribuera sina produkter magins värde, eftersom detta värde är villkorat av publikens tro – magikern är övertygande blott i den mån och i den grad hans eller hennes representationer erkänns som övertygande magiska. Tankesättet är förtjänstfullt, eftersom det innebär en brytning med föreställningen om kunskapsprodukters inneboende värde, för att istället erkänna den reciprocitet på vilken kunskapens utbyten vilar. Det blev inflytelserikt också på Bourdieus resonemang om verkens värde och symboliska ekonomi (Bourdieu 1993, 153–243). För Bourdieu är också vetenskapens kunskapsproducenter *ipso facto* djupt involverade i produktionen av tro. Men för att förstå villkoren för detta kan man alltså inte enbart uppehålla sig vid de kunskapsprodukter som forskarna skapar utan måste därtill fråga sig: vem har skapat skaparna? (Bourdieu 1991, 225–240).

De bäst positionerade akademikerna

Många humanvetenskaper har – och har alltid haft – andra avnämare än sig själva: humanvetarens kunskap riktas inte bara till sina kolleger. Med detta som utgångspunkt bör något sägas om de förhållanden som rådde i 1960- och -70-talets Sverige, särskilt vad gäller det vetenskapliga fältets placering inom det svenska maktfältet, och ett antal där ingående humanvetenskapliga delfälts placering och interna struktur. Wande (1996, 209–210) har med minoritetsspråksfrågan i åtanke påpekat hur det runt åren 1970 fanns »en social beställning» på att föra ut givna idéer i samhällsdebatten. Efter Bourdieu (2000) kan vi säga att det uppenbarades kunskapslakuner att fylla, och därmed ett slags efterfrågan på en ny sorts kunskap som inte producerades inom de etablerade disciplinerna. Därtill sammanföll skeendena i tid med vetenskaplig omformering i den vänsterradikala 68-rörelsens kölvatten, där stridigheter utspelade sig om vetenskapens heliga värden: objektivitet och värdeneutralitet kontra samhällsengagemang och statsnytta (Ekelund 2017). Den svenska minoritets- och invandringspolitikens framväxt ger vid handen att de fraktioner av det vetenskapliga fältet som vid tiden kom att bli bäst positionerade inom maktens fält var lösa grupperingar av akademiker, verksamma antingen inom humanvetenskapliga delfält eller delfält i vardande. Typiskt för formeringen av de vetenskapliga delfälten i vardande är att de drivs av en samhällelig efterfrågan på kunskap, och att deras första faser därför karaktäriseras av en låg grad av självständighet i förhållande till de politiska krafterna (Bourdieu 1995 kap. 4). Men som föreliggande fall illustrerar är denna process inte sällan dubbelriktad. Många gånger är det fält i vardande som iscensätter de politiska krafterna, genom att de – medvetna om saken eller ej – producerar kunskap för »de dominerande regionerna i maktfältet» (Bourdieu 2000, 360). Här framstår låg autonomi som ett gynnsamt villkor för samverkan och forskningsgenomslag.

Som nya pretender till nya kunskapsauktoritativa positioner initierade agenter som Schwarz, Hansegård och andra en kamp, men de valde inte primärt vetenskapen som terräng för att föra denna kamp. Det fanns heller inte renodlade vetenskapsmarknader för deras kunskap. På grund av – eller tack vare – avsaknaden av en tillräcklig grad av autonomi inom det egna delfälten var denna typ av vetenskapliga agenter inte nödgade att först vinna erkännande inom den vetenskapliga världen. Däremot fanns en viktig marknad i och med den »anpassade publik» (Bourdieu 1993, 197) som i mångt och mycket utgjordes av IU:s arbete. Därigenom blev grupperingarnas kunskapsprodukter verksamma som symboliskt kapital i politiska sammanhang, eftersom de där tillerkändes värde. Detta förhållande skapade en snabbare och direktare väg för grupperingens agenter att förändra den dominerande definitionen av verkligheten.

I någon mån bestod denna gruppering av akademiker som i relation till den etablerade ordningen utgjorde ett avantgarde – deras ställningstaganden sprang åtminstone fram ur en opposition inom de egna vetenskapliga delfälten. Samtidigt blev Swedners och Trankells deltagande i den statliga utredningen ett slags indikator för akademiskt maktkapital. Därmed skapades vad man efter Bourdieu (1996) kan kalla konsekurerade akademiker i marginalen, utrustade med gemensamma, eller personöverskridande, dispositioner. Med den yta som IU tillhandahöll åtnjöt de också en konsekurerande makt, både direkt och mer indirekt. Utredningens egna experter må ha saknat intressedriven kunskap om tvåspråkighet, men de hade förmått akademisera utredningsarbetet och gjort IU benägen att vara lyhörd för vetenskapens kunskap. Man kan se det som att IU:s sekretariat samt flertalet politiska ledamöter därigenom utrustades med en »smak» som var anpassad till de produkter som de nya producenterna erbjöd (Bourdieu 2000, 365). Utredningens arbete pågick heller inte i ett vakuum; bortom den men inom synhåll för dess blick hade agenter som Hansegård och Schwarz först agerat som opinionsbildare, och sedan nyttjat forskningens plattform för att ge argumentationen mer auktoritet. Politikerna exponerades på så sätt regelbundet för humanvetenskapernas perspektiv både bemärkt och obemärkt. En pedagog som Toukomaa eller en lingvist som Hansegård hade förvisso inte släppts in i utredningens inre krets, men deras vetenskapliga narrativ till stöd för modersmålsundervisning hade succesivt mättats med intresserade agents perspektiv; det hade mäklats av andra, och via omvägar påverkat IU:s arbete.

Kunskapens aktiva användare – och samproducenter

Med ovan sagt påkallar fallet IU inte en logik där akademiker »prackar på» en publik av politiker och beslutsfattare sina kunskapsdrivna agendor. För samtidigt, i enlighet med både Mauss och Bourdieu, kan »publik» inte reduceras till en passiv grupp av kunskapsmottagare. Tvärt om var de agenter som befolkade IU själva djupt involverade både i kunskapens produktion och produktionsvillkor: de delade med kunskapsproducenterna vissa grundläggande antaganden, och stod i allt väsentligt på samma sida i kampen för förändring. De skapade på så sätt förutsättningarna för verkningarna från produktionsfältet, och som konsumtionsfält ägde de förmågan att konvertera produktionsfältens kunskap till sin egen logik. Detta är den avgörande vetenskapssociologiska dynamik som synliggörs genom fältbegreppets optik, och det som skiljer Bourdieus förståelse från andra traditioner av vetenskapsstudier (se Bourdieu 2004). Det måste nämligen understrykas att också exempelvis Widgren förkroppsligade ett fält – det byråkratiska – och här fanns nyutvecklade positioner som överensstämde med deras dito i det vetenskapliga fältets relevanta grupperingar.

I detta ljus kan man säga, efter Rip (1998), att IU fiskade i den kunskapsreservoar som vid tiden fanns, som ett sätt att betona agentiviteten hos kunskapens användare. Men agentiviteten sträcker sig här än längre: det är uppenbart att IU och där involverade agenter inte bara använde de vetenskapliga delfältens kunskap utan företagsamt bidrog till dess produktion. Exempelvis inrymmer bibliografin *Invandrare i Sverige 1965–1974* (Böök-Cederström, Eriksson & Fredriksson 1976), cirka 1 500 texter som inom varierande genrer utkom under denna tid. En betydande andel av textmassan kategoriserad som »Identitet och anpassning» samt »Språk och språkvetenskap» kommer från dagspressen. Bland texterna av forskningskaraktär återfinns förvisso tre doktorsavhandlingar, men i övrigt utmärker sig antologier under redaktion av och med bidrag från agenter från den gruppering som antingen omgärdade eller ingick i IU: Trankell (1971) samt Schwarz (1971), med bidrag från Reinans och Oksaar, samt Redemo (1968) med bidrag från Swedner och Öberg. Till den akademiska litteraturen hör också böcker om språkförhållanden i Norrbotten (Hansegård 1968; Jaakkola 1973) och antologikapitel om tvåspråkighet av Oksaar och Hansegård, publicerade i Schwarz volymer. Vidare listas arbeten av Mirko Takac och Hardy Hedman, vilka båda hörde till IU:s »särskilt inbjudna» vid IU:s sammanträde i maj 1974, och av Mohamed Chaib, som Widgren själv kom att skriva en bok tillsammans med på temat minoritetsspråksutbildning (Chaib & Widgren 1976). Det sammantagna intrycket är alltså att de agenter som upptog viktiga positioner inom IU var tongivande både som debattörer och akademiska kunskapsproducenter; exempelvis innehåller listningen i *Invandrare i Sverige* 12 bidrag från Reinans, 31 från Schwarz, 11 från Swedner, 16 från Widgren och 6 från Trankell.

Kunskapsutbyten i maktens fält: mot en relationell förståelse

Verkningsfulla kunskapsutbyten fordrar samsyn och samspel mellan producenter och användare. Man kan tolka kunskapsutbytena i centrum för detta bidrag som att IU föregrep spelet. Med Widgren och Reinans hade sekretariatet kommit att befolkas av akademiskt orienterade byråkrater, som var predisponerade att ta intryck av transformativ kunskap och omsätta den i politisk handling. Särskilt Widgren framstår som en kunskapssökande agent begåvad med ett vad Bourdieu (1995) kallar praktiskt sinne: ett förvärvat system av preferenser, tankesätt och handlings-scheman, som i mångt och mycket överensstämde med experternas. Vidare kom agendasättande perspektiv inte bara från forskningen. IU hade också anammat den svenska utredningstraditionen att inhämta perspektiv och erfarenheter från ett vitt spann av extramurala intressenter. Detta öppna arbetssätt möjliggjorde en uppluckring av gränserna mellan maktens fält

och civilsamhällets agenter – på så vis blev utredningen en kattlucka inte bara för akademiker utan också för invandrarorganisationer, lärarförbund och liknande parter, vars förbindelser med grupperingen runt IU var starka. Enligt denna relationella logik kunde en vetenskapsagent som Hansegård förlänas auktoritet i relation till produktionsfältet i egenskap av upptäckare av språkliga missförhållanden. Genom tron på hans tämligen nydanande utsaga om halvspråkighetens vådor tillskrevs hans produkter kredibilitet hos en bred samling agenter som befolkade fält långt bortom de vetenskapliga. Men man kan alltså omvänt säga att Hansegård var skapad, upptäckt och konsekurerad av detta konsumtionsfält (jfr Bourdieu 2000, 252), även om också mediefältet var vitalt för produktionen av halvspråkighetsbegreppets värde (se Salö & Karlander u.u). Som policymotor lyckades begreppet väl med att skapa den verklighet den beskrev, eftersom människor var benägna att tro på det språkproblem det gav vid handen och de lösningar det föreskrev för att avhjälpa sådana problem.

Men in mot 1970-talets mitt förlorade idén om halvspråkighet sin kredibilitet, vilket tarvar förklaring. Allteftersom tvåspråkighetsforskningens delfält utvecklades mot ökad autonomi inträdde logiken att fältet kom att granska sig självt kritiskt, inklusive den kunskap det producerade – och hade producerat. I motsats till forna förhållanden uppstod nu ett särskilt slag av tillgångar som var delfältets egna, och agenter som sökte fastställa värdet av dessa – nu behövde de vetenskapliga spelreglerna följas på ett sätt som inte gällde inom forna tiders grupperingar och fält i vardande (Broady 2002). Denna omständighet förklarar exempelvis varför idén om halvspråkighet så pass unisont kom att förkastas inom den svenska språkforskningen under senare hälften av 70-talet och framåt (se Salö & Karlander u.u). Vad gäller tvåspråkighetsforskningen ser vi alltså först vid 70-talets mitt de första kännetecknen på att ett egentligt fält nu tog sin form, nämligen att interna stridigheter kom till stånd om halvspråkighetsbegreppets validitet (Loman 1974). I takt med ökad autonomi intog fler agenter nya tillgängliga positioner, ofta i motsättning med varandra. Det gav upphov till en högre grad av intern censur och kritisk reflexivitet, och ledde till intern rannsakan av hittills producerad kunskap. Vad som nu infördes var åsiktsskillnader mellan agenter som dittills hade varit överens, och en brytning mellan amatörer och specialister. Medvetna om saken eller ej, hade de tidigare med tystnad förbigått presumtiva meningsskiljaktigheter, men nu, som Bourdieu (1996, 205) uttrycker det, »var det slut med den politiska naiviteten och oskuldsfullheten». Det blev nu profitabelt att ge sig på ett begrepp som halvspråkighet. I enlighet med samma logik bör även Ekstrands kritiska inlagor om modersmålsundervisningens tvivelsamma kunskapsunderlag förstås.

Slutord: IU och 1970-talets språkideologiska omvälvningar

Detta bidrag har visat att modersmålsundervisningens tillblivelse i svenskt utbildningsväsende varken förklaras enkom av förändrade strömningar i tiden eller enskilda individers strävanden. Den förklaras av effekten av givna kunskapsprodukter *i relation till* de möjligheter som fanns till buds i 1970-talets Sverige, vilka förverkligades under och genom IU:s arbetsgång. Här framträder hur modersmålsundervisningens tillblivelsehistoria är sammanflätad med såväl politisk som vetenskaplig formering. Av detta skäl är studiet av IU, ett slags mikrokosmos av maktens fält, också ett studium av en stat i förändring. Tiden kring 1968 präglades av genomgripande omvälvningar i det nationella sociala rummet, och den sortens yttre förändringar gav stöd åt fraktioner inom andra fält – det politiska såväl som det vetenskapliga – som strävade åt samma håll, ofta med udden mot förhärskande föreställningar. Omvandlingarna inverkade på flertalet fält inom maktens fält. Med den assimilationskritiska mediedebatten vid 1960-talets mitt skapades ett tillräckligt spelrum för att dryfta andra ställningstaganden än de som tidigare helt hade dominerat. De gamla politiska synsätten, uppburna av Myrdalingarna, Erlander och andra, kullkastades till följd av stridigheter inom det politiska fältet, och särskilt inom SAP. Det sociala rummets omvandlingar inverkade också på det vetenskapliga fältet; efter Bourdieu (1996) kan man säga att Hansegård, Schwarz med flera lyckades få den doxa som den dominanta ordningen vilade på att vackla. Dessa omvälvningar framkallade behovet av IU, och IU behovet av modersmålsundervisning.

Modersmålsundervisningens tillblivelse är alltså mer ett fall av påtaglig samverkan än påverkan, men bör inte förstås i termer av oheliga allianser eller samhällseliter i maskopi. Snarast i ett slags icke-orkestrerat samförstånd verkade humanvetare tillsammans med politiker, byråkrater, experter, mediefolk och representanter från civilsamhället för att kullkasta tidigare decenniernas språkideologiska synsätt. Det nytvecklade synsätt de producerade vann med tiden erkännande i maktens fält. Fallet säger något viktigt om kunskapens snirkliga vägar *in i* och *inom* maktens fält, eftersom modersmålsundervisningen kan ses som en fältöverskridande effekt från där ingående fält. Dess tillblivelse exemplifierar hur kunskap producerad på samma gång för och inom utredningsväsendet, och sedan konsekkrerat av detsamma, tämligen obemärkt kunnat röra sig in i de världar där politiska reformer blir till och där agendasättande politiska beslut sedermera tas.

Kunskapens drivfjäder, snirkliga vägar och verkningar

Ett allmängiltigt påpekande är att det svenska utredningsväsendet länge upprätthållit en effektiv kattlucka mellan politik och vetenskap, där bland annat humanvetare

kunnat påverka riktningen i den reformbenägna statens beslutsprocesser (Wisselgren 2008). Detta förhållande har följaktligen säkerställt en hög inblandning av vetenskapliga agenter i den svenska modersmålsundervisningens tillblivelsehistoria, särskilt i jämförelse med motsvarande policyutveckling i exempelvis Danmark (Salö et al. 2018). Mycket hade därmed kunnat gå annorlunda. Ett av rapportens huvudresultat är att fraktioner av svensk humanvetenskap – det ämneskluster som senare blev imer – varit synnerligen betydelsefulla för modersmålsundervisningens framväxt. På så sätt kan förvisso modersmålsundervisningens tillkomsthistoria ses som effekten av en intellektuell inbrytning på det politiska området, vilket möjliggjordes av den kattelucka som IU kom att utgöra: härigenom kunde agenter överskrida gränser mellan de vetenskapliga delvärldarna och politiken inom kampplatsen maktens fält.

Bourdieu's kunskapsteori tillhandahåller först och främst användbara tankeverktyg. Dessa, och särskilt idén om fält, tillför specificitet till förståelsen av det slags kunskapsutbyten som behandlats här. När de tillämpas på fallet IU framkommer en tydligare bild av sociala och historiska villkor som möjliggjort vilka typer av akademiker som nyttjat katteluckan mellan fälten. Bourdieu's kunskapssociologi har häri den förtjänsten att den begripliggör inte bara hur disciplinära delfält fungerar utan också hur de fungerar i sin tillblivelsefas, i samklang med samhällets omvälvningar. Det begripliggör hur det vetenskapliga narrativ som legitimerade modersmålsundervisningen vann erkännande på en avgränsad invandringspolitisk marknad, och inte på en marknad konstituerad av inomvetenskapliga konkurrenter.

Med understöd av den nya konjunkturen under 1960-talets slut uppstod grupperingar av vetenskapliga agenter, vilka i varierande grad hade avvikit från de etablerade banorna och dominerande kunskapsintressena inom sina respektive delfält. De var alltså socialiserade på olika disciplinära håll, men sammanfördes nu med underordnade likar från andra delfält, där överensstämmande positioner hade utvecklats. De kunde bygga upp »en mobiliserad och socialt verkningsfull *gruppering*» (Bourdieu 1996, 205, min kursiv), och effekten av grupperingens kunskapsprodukter blev desto mer verkningsfull ju mer de kunde dra fördel av »den speciella konjunktur som framkallat den» (Bourdieu 1996, 207). Det som stod på spel inom sådana kunskapsproducerande praktiker var inte – än så länge – fältinternt erkännande utan förändring i givna politiska frågor, gentemot vilka kunskapens effekter kunde generera praktisk nytta. Tillsammans både skapade och upptog agenter från denna gruppering positioner inom ett slags löst sammanhållet rum för invandringsrelaterad forskning, som i allt väsentligt låg i linje med såväl den vetenskapliga som politiska progressiviteten. Rummet, i sig ett slag politiskt delfält in spe, blev på så vis nära

förbundet med politiska ställningstaganden, vilket samtidigt skapade nya marknader för grupperingarnas kunskaper och perspektiv.

De vetenskapliga agenter som nyttjade luckans möjligheter kom inte från de etablerade disciplinära delfälten utan från grupperingar och delfält i vardande. Det engagemang som drev dessa var inte primärt grundat i den rena vetenskapens värden utan i ett uppåtdat samhällsengagemang med minoriteternas sak som sammanbindande hjärtefråga (Bourdieu 2000, 477ff.). Således är modersmålsundervisningen tillblivelse också en berättelse om hur kunskap med kollektivt erkännande företrädevis i marginalen med tiden blev ett symboliskt kapital, då den genom kattluckornas inslussning blev »kodifierat, fördelat och garanterat av staten, kort sagt ett byråkratiserat kapital» (Bourdieu 1995, 102). Centralt för analysen är att delfälten i vardande *genom IU* fick det erkännande som krävdes för att utöva inflytande (Bourdieu 1995, 154–157). I den mån IU var grupperingens »anpassade publik» var den således i högsta grad delaktig, och djupt implicerad i kunskapens villkor – på samma gång ett rum för kunskapsproduktion och kunskapskonsumtion; ömsom produktionsfält, ömsom marknad. Man kan uttrycka det som att grupperingens kunskapsproducenter på så vis kom att utgöra sin egen legitimeringskrets, såtillvida att samma agenter både producerade kunskap och borgade för giltigheten av densamma (jfr Kauppi 1998). Här fanns med andra ord en produktionscykel för kunskap som bestod i en på förhand existerande efterfrågan och på förhand existerande gemensamma intressen (Bourdieu 1993, 199). Denna typ av matchning i kunskapens utbyten, menar jag, möjliggjordes av överensstämmande positioner i vetenskapliga produktionsfält i vardande och positioner inom det konsumtionsfält där kunskapsprodukterna fick sitt värde. Resultatet blev av stor betydelse för generationer av flerspråkiga barn.

TACK

Tack för synpunkter på denna text går till medlemmar i kunskapsplattformen *Making Universities Matter* samt till följande kolleger: David Karlander, Kenneth Hyltenstam, Natalia Ganuza, Olle Josephson, Fredrik Bertilsson, Linnea Hanell, Ida Lidegran och Donald Broady.

Referenser

- Berggren, H. & Trägårdh, L. 2006. *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Bloch, M. 1992. *The historian's craft*. Manchester: Manchester University Press.
- Borevi, K. 2002. *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bourdieu, P. 1991. *Kultur och kritik*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P. 1992. *Texter om de intellektuella*. Stockholm: Symposion.
- Bourdieu, P. 1993. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Symposion.
- Bourdieu, P. 1995. *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P. 1996. *Homo Academicus*. Stockholm: Symposion.
- Bourdieu, P. 2000. *Konstens regler. Det litterära fältens uppkomst och struktur*. Stockholm: Symposion.
- Bourdieu, P. 2004. *Science of science and reflexivity*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. 2005a. The political field, the social science field, and the journalistic field. I R. Benson & E. Neveu (red.), *Bourdieu and the Journalistic Field*. 29–47. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. 2005b. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity.
- Bratt Paulston, C. 1983. *Forskning och debatt om tvåspråkighet*. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Broady, D. 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS.
- Broady, D. 2002. Nätverk och fält. I: Gunneriusson, H. (red.) Sociala nätverk och fält. Uppsala: Uppsala universitet.
- Böök-Cederström, L., Eriksson, K. & Fredriksson, K. 1976. *Invandrare i Sverige 1965–1974. En bibliografi*. Borås: Bibliotekshögskolan.
- Chaib, M. & Widgren, J. 1976. *Invandrabarnen och skolan: en nyckelfråga för Europa*. Stockholm: W&W.
- Dahlström, C. 2004. *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och praktik*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ekstrand, L. H. 1980. Home language teaching for immigrant pupils in Sweden. *The International Migration Review* 14(3): 409–427

- Ekstrand, L. H. 1981. Språk, identitet och kultur. *Forskning om utbildning* 8(1): 29–58.
- Elenius, L. 2001. *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850–1939*. Umeå: Umeå universitet.
- Ganuzza, N. & Hyltenstam, K. u.u. Modersmålsundervisning i svensk kontext – framväxt och utveckling. I: Straszer, B. & Wedin, Å. (red.), *Modersmål, minoriteter och mångfald i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Hammar, T. 1964. *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hammar, T. 1997. Flyktingpolitiken i hetluften. I L. Leifland, B. Sundelius, K. Wahlbäck & G. Wallin (red.), *Brobyggare. En vänbok till Nils Andréén*. Stockholm: N&S.
- Hammar, T. 2004. Research and politics in Swedish Immigration management 1965–1984. I: Jandl, M. & Stacher, I. (red.) *Towards a multilateral migration regime*. 11–34. Wien: ICM.
- Hammar, T. 2009. IMEROLOGI – tankar om IMER och Ceifo, och om ämnesbunden och mångvetenskaplig forskning. I: *Vem älskar imerforskning?* 59–63. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hansegård, N.E. 1968. *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?* Stockholm: Aldus.
- Hyltenstam, K. 1986. Politik, forskning och praktik. I: *Invandrarpråken – ratad resurs?* Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Hyltenstam, K. & Tuomela, V. 1996. Hemspråksundervisningen. I K. Hyltenstam (red.), *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. 9–109. Lund: Studentlitteratur.
- Jaakkola, M. 1973. *Språkgränsen. En studie i tvåspråkighetens sociologi*. Stockholm: Aldus.
- Jackson, W.A. 1994. *Gunnar Myrdal and America's conscience: Social engineering and racial liberalism, 1938–1987*. Chapel Hill: North Carolina Press.
- Jacobsson, B. 1984. *Hur styrs förvaltningen? Myt och verklighet kring departementens styrning av ämbetsverken*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, J. 1992. *Det statliga kommittéväsendet. Kunskap, kontroll, konsensus*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kauppi, N. 1998. Intellektuell multipositionalitet: exemplet Tel Quel (1963–1971). I: Broady, D. (red.) *Kulturens fält*. 467–476. Göteborg: Daidalos.
- Loman, B. 1974. *Språk och samhälle 2*. Lund: Gleerup.
- Mauss, M. 1972. *A general theory of magic*. New York: Routledge.
- Myrdal, A. 1944. *Kommentarer*. Stockholm: Bonniers.

- Prop. 1975/67: 118. *Om hemspråksundervisning för invandrabarn*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Redemo, A. 1968. *De nya svenskarna. En debattskrift om den svenska invandrarfrågan*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Rip, A. 1998. Modern and post-modern science policy. *EASST Review*17(3): 13–16.
- Salö, L. & Karlander, D. u.u. The travels of semilingualism: Itineraries of ire, impact, and infamy. I: Williams, Q., Deumert, A. & Milani, T. (red.) *Multilingualism and Linguistic Citizenship: Education, Narrative and Episteme*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Salö, L., Ganuza, N., Hedman, C & Karrebæk, M. 2018. Mother tongue instruction in Sweden and Denmark. Language policy, cross-field effects, and linguistic exchange rates. *Language Policy*17(4): 591–610.
- Schwarz, D. 1966, red. *Svenska minoriteter*. Stockholm: Aldus.
- Schwarz, D. 1971, red. *Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige*. Stockholm: A&W.
- Skutnabb-Kangas, T. 1973. *Om tvåspråkighet och skolframgång*. Åbo.
- Svenning, O. 2018. *År med Erlander*. Stockholm: Bonniers.
- Takac, M. 1974. *Tvåspråkighet hos invandrarelever 1*. Göteborg.
- Tawat, M. 2019. The birth of Sweden's multicultural policy. The impact of Olof Palme and his ideas. *International Journal of Cultural Policy*25: 471–485.
- Toukoma, P. 1972. *Om finska invandrarelevens förhållanden i svensk skola*. Uleåborg.
- Trankell, A. 1971, red. *Fem studier i invandrar- och minoritetsforskning*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Trägårdh, L. 2007. Democratic governance and the creation of social capital in Sweden: The discreet charm of governmental commissions. I: Trägårdh, L. *State and civil society in Northern Europe. The Swedish model reconsidered*. 254–270. New York: Berghahn.
- Virta, E. *Språkligt tänkande, tvåspråkighet och undervisning av minoritetsbarn*. Sotockholm: Utbildningsdepartementet.
- Wadensjö, E. Från arbetskraftsinvandring till flykting- och familjeanknytningsinvandring. I: *Vem älskar imerforskning?*25–29. Stockholm: Stockholms universitet.
- Wallengren, H. 2014. *Socialdemokrater möter invandrare. Arbetarrörelsen, invandrarna och främlingsfientligheten i Landskrona under efterkrigstiden*. Lund: Nordic Academic Press.

- Wande, E. 1996. Tvåspråkighet eller halvspråkighet – det var frågan. I: Raag, R. & Larsson, L-G. (red.) *Finsk-ugriska institutionen i Uppsala 1894–1994*. 209–238. Uppsala: Uppsala universitet.
- Westin, C. 2009. Reflektioner kring svenska forskning om internationell migration och etniska relationer. I: *Vem älskar imerforskning?* 16–24. Stockholm: Stockholms universitet.
- Wickström, M. 2015. *The Multicultural Moment. The History of the Idea and Politics of Multiculturalism in Sweden in Comparative, Transnational and Biographical Context, 1964–1975*. Åbo: Åbo Akademi.
- Widgren, J. 1982. *Svensk invandrapolitik*. Stockholm: Liber.
- Wisselgren, P. 2008. Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria. I: B. Sundin & M. Göransdotter (red.), *Mångsysslare och gränsöverskridande: 13 uppsatser i idéhistoria*. 103–119. Umeå: Umeå universitet.

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, "Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin, 1987
3. Theresa Martinet, En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850–1880), 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, Förslag till framtidens utbildning, 1992
7. Donald Broady & Boel Englund (1992), Ulf P. Lundgrens skrifter 1966-1991. En bibliografi, 1992
8. Eva Trotzig, "qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary fields"*, 1992
10. Monique Pinçon-Charlot & Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Barbro Andersson et al., *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récents ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vågra läsa, vågra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 2 korr. uppl. 1998.
16. Christophe Charle, *French Universities and Intellectuals. Two Lectures*, 1998
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture Research Reports)
ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, Högskolan som fält och studenternas livsbanor, 1992
2. Mikael Palme, En "trygg" uppväxtmiljö, 1992
3. Stig Elofsson, Vad blev barnen? Rekryteringsstudier, 1992
4. Annika Ullman, De plåtslagarna! De plåtslagarna!, 1992
5. Annika Ullman, Humaniora som personlighetsfördjupning?, 1992
6. Donald Broady, Läsestycken för samhällsvetare, 1994
7. Boel Englund, Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, Fädernas kyrka i Sveriges television, 1994
9. Mikael Palme, Valet till gymnasiet, 1994
10. Mikael Palme, Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform, 1994
11. Mikael Börjesson, Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar, 1996
12. Richard Palmer, Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals, 1996
13. Ingrid Heyman, "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet, 1997
14. Elisabeth Hultqvist "Jag tycker det är för slapt". Om pedagogiken på det individuella programmet, 1998
15. Mikael Börjesson, Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm, 1998
16. Mikael Palme, The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School, 1998.
17. Mikael Palme, Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues, 1998
19. Wiggo Kilborn, Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document, 1998
22. Donald Broady et al, Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Forskningsplan, 1998
23. Ulf Borelius, Habitus och religionstillhörighet i Peru, 1998
24. Ulf Borelius, Tillit och habitus, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie, 1998
26. Mikael Börjesson, An Introduction to Manuel Castells' The Information Age, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier, 2000
28. Donald Broady, Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002–2004, 2001.
29. Esbjörn Larsson, Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten, 2003
30. Mikael Börjesson, Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna, 2003
31. Ulf Borelius, Källkritik och befrielseologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseologins uppkomst, 2004
32. Mikael Börjesson, Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier. Tendenser på nationell nivå 1997–2001, 2004
33. Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län, 2004
34. Ida Lidegran, Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola, 2 uppl. 2006
35. Mikael Börjesson, Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola, 2004
36. Mattias Eriksson, Sociologisk atlas över Stockholm, 2005
37. Mikael Börjesson, Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York, 2005
38. Esbjörn Larsson, Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergei Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, Utvärdering av Rekryteringsdelegationen, 2 rev. uppl. 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, "Om de kunde ge en mall". En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, Kvinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet, 2006
42. Emil Bertilsson, Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala, 2007

43. Håkan Forsberg, En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor, 2008
44. Andreas Melldahl, Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006, 2008
45. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007, 2008
46. Mikael Palme, Personlighetsutveckling och målrationalitet. Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet, 2008
47. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, Männen flyr fältet. Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007, 2009
48. Emil Bertilsson, Språkens konjunkturen. Del 1: De moderna språken i grund- och gymnasieskolan, 2010.
49. Alexander Ekelund, Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält, 2011
50. Esbjörn Larsson, Ekonomiska förutsättningar för pedagogisk förändring. Kostnaderna i samband med växelundervisningens införande i Sverige under 1820-talet, 2011
51. Andreas Åkerlund, Från föreningsverksamhet till statligt intresse. Utlandsriktad utbildnings- och kulturpolitik ca 1880–1945. En översikt, 2012
52. Tobias Dalberg, Engelskans utbredning i den svenska högskolan. En kartläggning av engelskspråkiga benämningar av program och kurser i svensk högre utbildning 1993–2009, 2013
53. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Caroline Olsson & Donald Broady, Utbildningssociologiska analyser av könsskillnader i utbildningssystemet och arbetslivet, 2014
54. Carina Carlhed, Vid den normala studietaktens utkanter. Analyser av studieavbrott på lärarutbildningar vid Uppsala universitet, 2015
55. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Germund Larsson & Donald Broady, Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet. Inventering 2013, 2015
56. Ida Lidegran & Astrid Collsiö, Nyanlända akademiker och etableringsutbildning. En studie av Korta vägen, 2018
57. Ida Lidegran & Caitlin McEvoy, Mentorskap för nyanlända kollegor, 2019
58. Daan Vandenhoute, Literary taste. An empirical study of literature scholars, secondary school teachers and students, 2019
59. Mikael Börjesson, Tobias Dalberg & Ola Agevall, Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering. Program och fristående kurs i svensk högre utbildning och vid Uppsala universitet, 1993–2016, 2019
60. Tobias Dalberg, Studiegångar vid Uppsala universitet. En analys av de fristående kursernas omfattning och relation till kvarvar, examensfrekvens och övergångar till forskarutbildning, 2019
61. Ida Lidegran, Lisa Backman & Mikael Börjesson, Frihet att slippa välja. En intervjustudie med studenter och utbildningsansvariga inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet, 2019
62. Linus Salö, Invandrarutredningen och 1970-talets språkideologiska omvälvningar. Till frågan om modersmålsundervisningens kunskapssociologi, 2020

Sociology of Education and Culture / Utbildnings- och kultursociologi
www.skeptron.uu.se/broadly/sec/
SEC, EDU, Uppsala University, Box 2136, S-750 02 Uppsala

UPPSALA
UNIVERSITET